

Jakub Affelski*, Marcin Ignaczak**

Ciałopalne cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z Ciechanowa, woj. mazowieckie

Abstract

Affelski J., Ignaczak M. 2014. Cremation cemetery of the Lusatian culture from Ciechanów, the Mazowieckie Voivodeship. *Raport 9, 177-197*

As a result of archaeological research conducted in the years 2010 and 2011, related to reconstruction of Jan Paweł II square in Ciechanów, 11 graves of the Lusatian Culture, dated back to the Bronze Age (the end of the 4th Bronze Age period) were discovered. The Lusatian culture necropolis discovered in the centre of Ciechanów is yet another point of stable settlement of advanced Bronze Age in this part of Mazovia. Its form and characteristics do not differ substantially from standards used on burial grounds of Lusatian culture people in this part of Poland.

Keywords: cremation cemetery, Lusatian culture, Bronze Age, Ciechanów, Mazowsze

WSTĘP

W trakcie badań archeologicznych, prowadzonych przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską SZPILA pod kierownictwem mgr. Jakuba Affelskiego w latach 2010 i 2011, w związku z przebudową pl. Jana Pawła II w Ciechanowie (Ryc. 1), zarejestrowano 11 grobów związanych z ludnością kultury łużyckiej, datowanych na epokę brązu. Cmentarzysko zlokalizowane było w centralnej części placu (dawnego rynku miejskiego) i miało stosunkowo zwarty charakter (obejmowało ary 31, 43, 55, 56 i 65), jedynie grób 11 znajdował się w dużej odległości, ok. 25 m na zachód od pozostałych pochówków (Ryc. 15).

Lokalizacja cmentarzyska w samym centrum miasta miała negatywny wpływ na stan zachowania grobów. Prowadzone w czasach historycznych, jak i współcześnie, prace związane z infrastrukturą miejską, w znacznym stopniu ingerowały w nekropole. Groby 5 i 11 zostały niemal całkowicie zniszczone poprzez intensywne osadnictwo związane z XVI-XVII wiekiem (budynek ratusza miejskiego?). Podobna sytuacja miała miejsce z zespołami grobowymi 6, 7, 9 i 10, które unicestwiły

prace związane z budową parku miejskiego. Względnie dobrze zachowały się groby: 1, 3, 4, 8 (Ryc. 14).

Jakość ceramiki naczyniowej lokalizowanej w zespołach była stosunkowo słaba. Naczynia były silnie zawilgocone, kruche, rozwarstwione i często pozapadane, co powodowało, że pozyskanie całych form było niezmiernie trudne. Taki stan zachowania pojemników ceramicznych miał negatywny wpływ na ich laboratoryjną rekonstrukcję. Pośrednio może to wskazywać na niestaranny proces wytwórczości ceramicznej związanej z powstawaniem naczyń grobowych.

KATALOG GROBÓW

Grób 1

Lokalizacja: ar 56

Najlepiej zachowany pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciałałpalnego, popielnicowego (Ryc. 3, 14). Zespół wkopany został w piaskowy calec, jama grobowa nie była czytelna. W skład inwentarza wchodziła popielnica (naczynie w typie wazy) oraz nakrywająca ją dnem do góry misa (Ryc. 3, 8). W grobie złożono

* Pracownia Archeologiczno – Konserwatorska SZPILA, Pultusk. e-mail: pa-k@wp.pl

** Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań. e-mail: ignaczak@amu.edu.pl

Ryc. 1. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie – lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Location of the site

mężczyznę w wieku *Maturus* (35-40 lat); (Iwanek, Piontek *w tym tomie*). Brak obsypywania popielnic resztkami stosu.

Grób 2

Lokalizacja: ar 56

Grób zachowany częściowo, najprawdopodobniej zniszczony w czasie prowadzenia prac związanych z budową parku miejskiego w drugiej połowie XX w., reprezentujący ciałopalną, popielnicową formę pochówku. Został wkopany w piaskowy calec, jama grobowa nie była czytelna. Zewidencjonowano popielnicę zachowaną w 50% (naczynie w typie amfory – zachował się fragment ucha) oraz zniszczoną wałę, która identyfikowana jest z naczyniem towarzyszącym (Ryc. 9). W grobie pochowano najprawdopodobniej kobietę powyżej 25 roku życia (Iwanek, Piontek *w tym tomie*). Brak obsypywania popielnic resztkami stosu.

Grób 3

Lokalizacja: ar 55

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciałopalnego, popielnicowego (Ryc. 4, 14). Zespół wkopany został w piaskowy calec, jama grobowa nie była czytelna.

W skład wyposażenia wchodziły trzy popielnice (dwie wazy i jedna amfory) ustawione w linii obok siebie w orientacji północny zachód – południowy wschód (Ryc. 4, 10). Stan zachowania naczyń można określić jako bardzo zły (bardzo rozdrobnione, częściowo zmiążdżone). W grobie pochowano dwie osoby. W popielnicach 1 i 3 (ustawionych na zewnątrz) złożono osobnika o nieokreślonej płci w wieku *Juvenis* (15-20 lat), natomiast w środkowej urnie 2 pochowano dziewczynkę w wieku *Infans II* (7-9 lat) (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Grób 4

Lokalizacja: ar 55

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciałopalnego, popielnicowego (Ryc. 5). Zespół wkopany został w piaskowy calec, jama grobowa nie była czytelna. W skład wyposażenia wchodziła amfory – popielnica (Ryc. 11: 1). Stan zachowania naczynia można określić jako bardzo zły (mocno rozdrobnione, częściowo zmiążdżone). W towarzystwie popielnicy znajdował się duży kamień narzutowy, prawdopodobnie będący elementem konstrukcyjnym grobu. W obiekcie sepulkralnym złożono dziecko w wieku *Infans I* (3-5 lat);

	R1 > R3			R1 < R3		
	A	B	C	D	E	
MISY R1 : HI > 2,0 I						MISY R1 : HI < 2,0
PUCHARY R1 : HI > 2,0 IV						WAZY 1,1 < R1:HI < 2,0
				II 		GARNKI R1 : HI < 1,1
			III 			

Ryc. 2. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie. Schemat typów bazowych naczyń ceramicznych (wg Czerniak 1980)

Fig. 2. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Diagram of the types of basic ceramic vessels (according to Czerniak 1980)

(Iwanek, Piontek *w tym tomie*). Brak obsypywania popielnic resztkami stosu.

Grób 5

Lokalizacja: ar 43

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciepłego, popielnicowego. Obiekt prawie całkowicie zniszczony przez osadnictwo miejskie, datowane na XVI-XVII wiek. Zespół najprawdopodobniej wkopany został w piaskowy calej, jama grobowa nie była czytelna. Zachowała się we fragmentach jedna popielnica (naczynie w typie wazy; Ryc. 11: 2). Najprawdopodobniej nie towarzyszyły jej ceramiczne przystawki. Pozyskany materiał kostny wskazuje, że w naczyniu złożono mężczyznę w wieku *Adultus/Maturus* (30-40 lat); (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Grób 6

Lokalizacja: ar 56

Pochówek reprezentujący formę grobu ciepłego, popielnicowego. Obiekt całkowicie zniszczony przez osadnictwo z XVI-XVII wieku oraz współczesne prace parkowe. Zespół najprawdopodobniej wkopany został w piaskowy calej, jama grobowa nie była czytelna. Zachowała się we fragmentach jedna popielnica (naczynie w typie wazy; Ryc. 11: 3). Najprawdopodobniej nie towarzyszyły jej ceramiczne przystawki. Pozyskany materiał kostny wskazuje, że w naczyniu złożono szczątki dziecka w wieku *Infans I* (1-3 lata); (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Grób 7

Lokalizacja: ar 56

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciepłego, popielnicowego. Obiekt całkowicie zniszczony

przez współczesne prace parkowe. Zespół najprawdopodobniej wkopany został w piaskowy calej, jama grobowa nie była czytelna. Zachowała się we fragmentach jedna popielnica (naczynie w typie wazy; Ryc. 12: 1). Najprawdopodobniej nie towarzyszyły jej naczynia w typie przystawek. Pozyskany materiał kostny wskazuje, że w grobie pochowano człowieka dorosłego w wieku powyżej 20 lat (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Grób 8

Lokalizacja: ar 31

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciepłego, popielnicowego (Ryc. 6; 14). Zespół wkopany został w piaskowy calej, jama grobowa nie była czytelna. W skład wyposażenia grobowego wchodziły dwie popielnice (naczynia w typie wazy), których stan zachowania był wysoko niezadowolający (Ryc. 12: 2-3). Naczynia stały bezpośrednio obok siebie w linii wschód-zachód. Pozyskany materiał kostny wskazuje, że w każdym naczyniu złożono po jednym osobniku, kobietę i mężczyznę w wieku *Adultus* (20-35 lat); (Iwanek, Piontek *w tym tomie*). Brak obsypywania popielnic resztkami stosu.

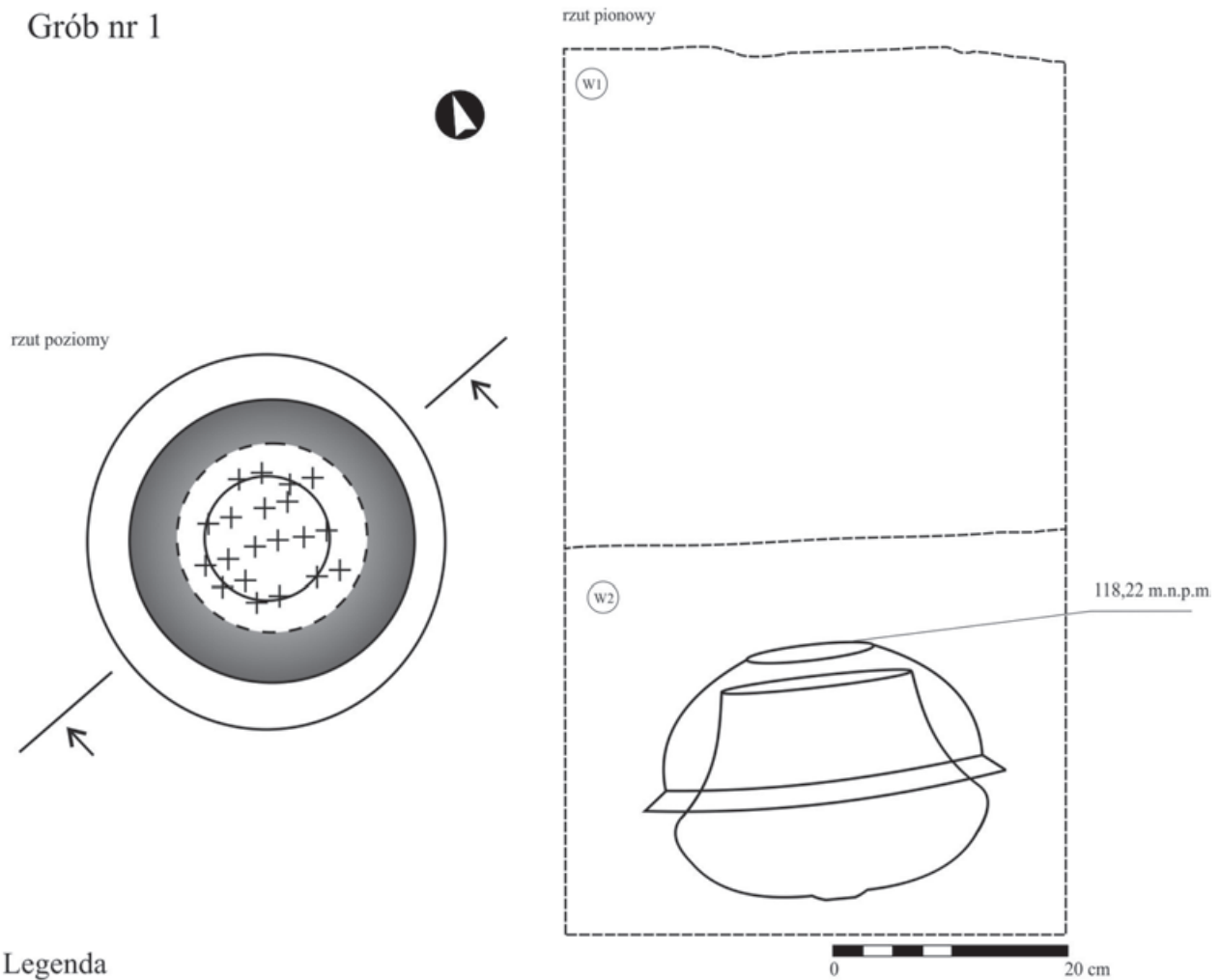
Grób 9

Lokalizacja: ar 43

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciepłego, popielnicowego. Obiekt całkowicie zniszczony przez osadnictwo z XVI-XVII wieku oraz współczesne prace parkowe. Zespół najprawdopodobniej wkopany został w piaskowy calej, jama grobowa nie była czytelna. Zachowała się we fragmentach jedna popielnica (naczynie w typie wazy; Ryc. 13: 1). Najprawdopodobniej nie towarzyszyły jej naczynia w typie przystawek. Pozyskany materiał kostny wskazuje,

Grób nr 1

Legenda

- ⊙ W1 - humus
- ⊙ W2 - calec: ciemnożółty drobnoziarnisty piasek
- + + - przepalone ludzkie szczątki

Ryc. 3. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój ciałopalnego, popielnicowego grobu 1 – kultura łużycka

Fig. 3. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Plan and profile of a cinerary urn grave 1 – Lusatian culture

że w naczyniu złożono mężczyznę w wieku *Adultus* (20-35 lat); (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Grób 10

Lokalizacja: ar 43

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciałopalnego, popielnicowego. Obiekt całkowicie zniszczony przez osadnictwo z XVI-XVII wieku oraz współczesne prace parkowe. Zespół najprawdopodobniej wkopany został w piaskowy calec, jama grobowa nie była czytelna. Zachowała się we fragmentach jedna popielnica (naczynie w typie wazy; Ryc. 13: 2). Najprawdopodobniej nie towarzyszyły jej naczynia w typie przystawek. Pozyskany materiał kostny wskazuje, że w naczyniu złożono mężczyznę w wieku *Maturus* (35-45 lat); (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Grób 11

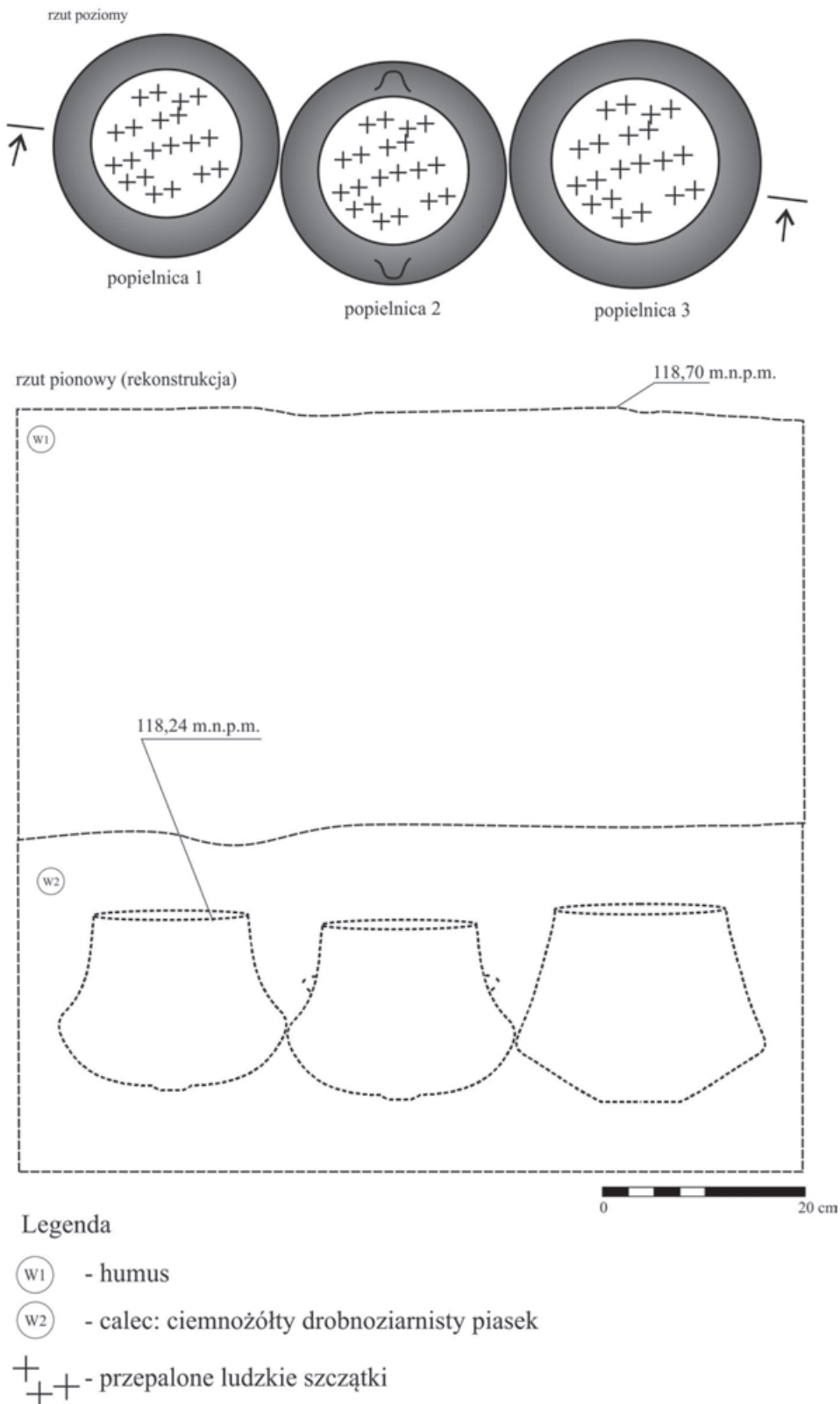
Lokalizacja: ar 65

Pochówek reprezentujący formę jamowego grobu ciałopalnego, popielnicowego. Obiekt całkowicie zniszczony przez osadnictwo z XVI-XVII wieku (wkop obiektu 82). Zachowało się jedynie kilkanaście fragmentów popielnicy (waza?). Nieliczny materiał kostny wskazuje, że w naczyniu złożono dorosłą osobę powyżej 20-go roku życia (Iwanek, Piontek *w tym tomie*). Pochówek znajduje się w znacznej odległości (ok. 25 m) w kierunku zachodnim od skupiska pozostałych grobów.

■ **ŹRÓDŁA RUCHOME**

Źródła ruchome związane z ludnością kultury łużyckiej reprezentowane są tylko przez ceramikę naczyniową. Poddany analizie zbiór zawierał 16 naczyń ceramicznych,

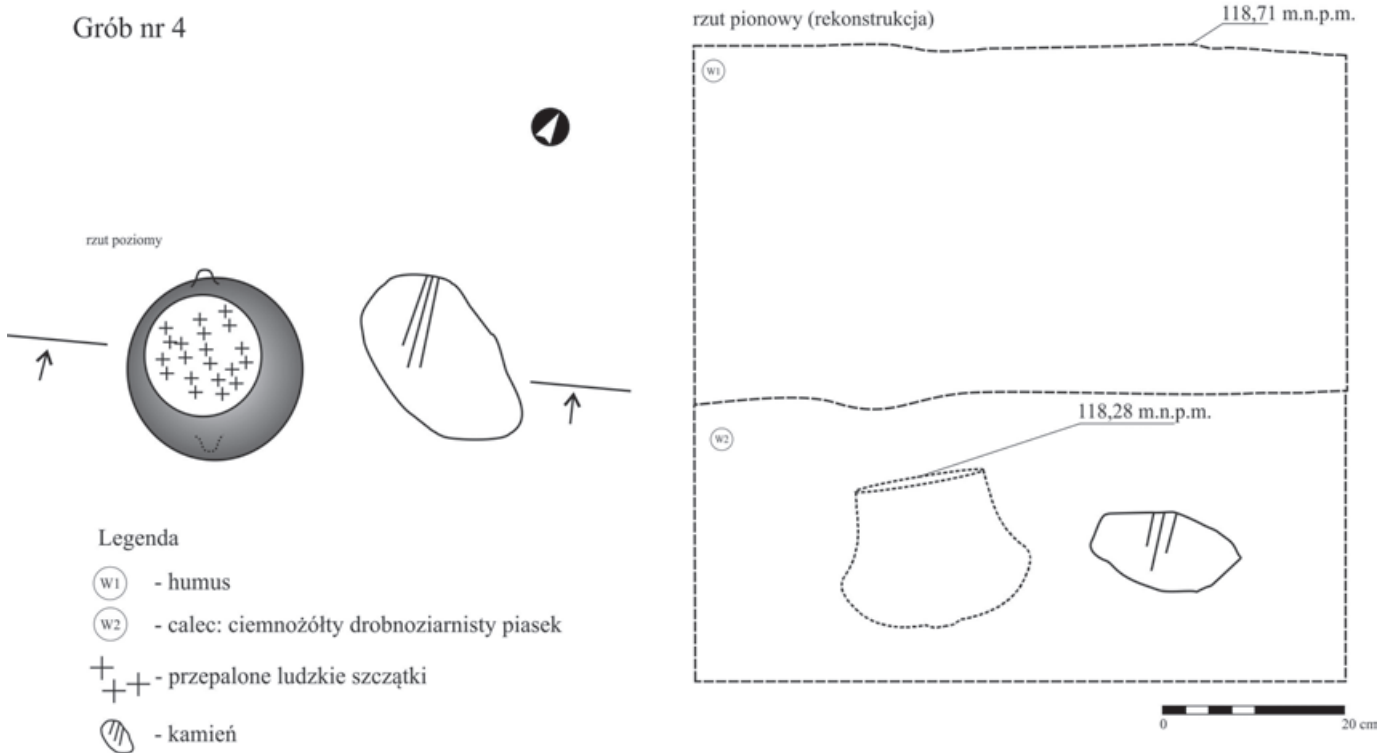
Grób nr 3

Ryc. 4. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. *Ioco*, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój ciepłanego, wielopopielnicowego grobu 3 – kultura łużycka

Fig. 4. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *Ioco*, the Mazowieckie Voivodeship. Plan and profile of a multi-urn grave 3 – Lusatian culture

Grób nr 4

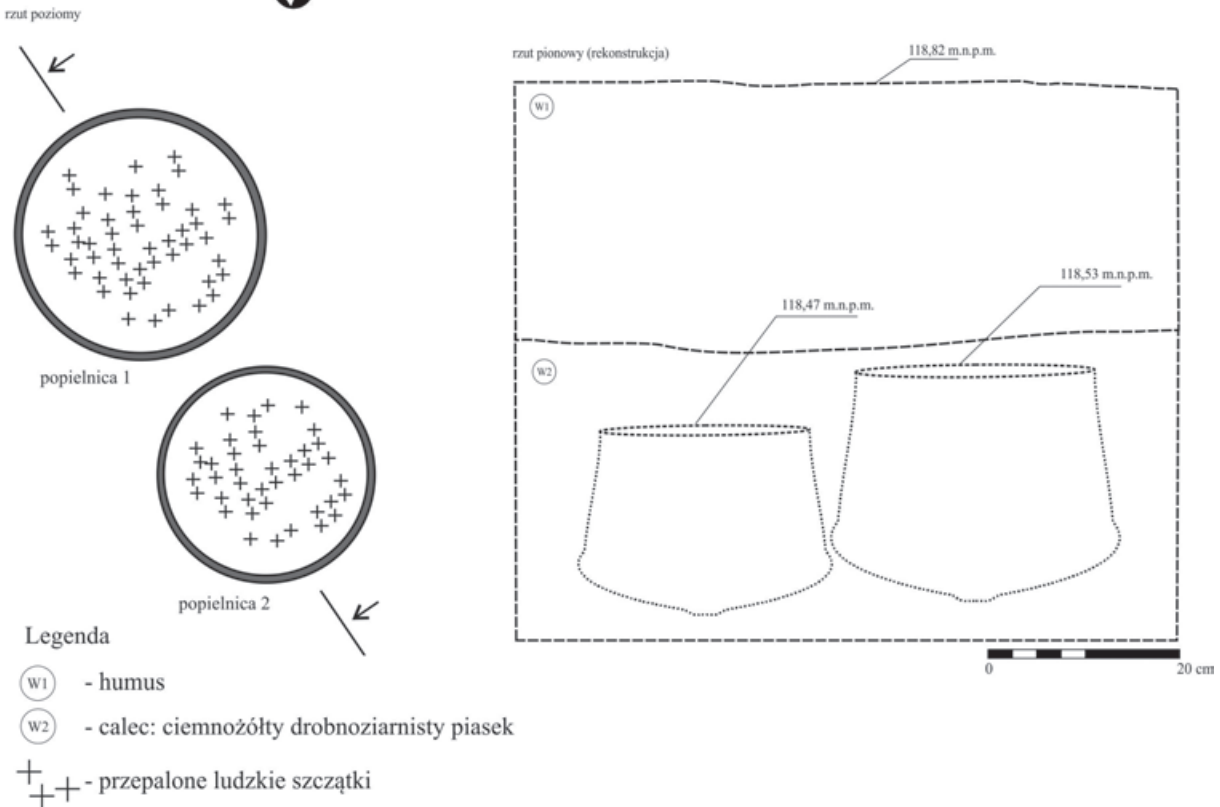
Legenda

- (W1) - humus
- (W2) - całec: ciemnożółty drobnoziarnisty piasek
- + + - przepalone ludzkie szczątki
- (diagonal line in circle) - kamień

Ryc. 5. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. *Ioco*, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój ciałałpalnego, popielnicowego grobu 1 – kultura łużycka

Fig. 5. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *Ioco*, the Mazowieckie Voivodeship. Plan and profile of a cinerary urn grave 1 – Lusatian culture

Grób nr 8

Legenda

- (W1) - humus
- (W2) - całec: ciemnożółty drobnoziarnisty piasek
- + + - przepalone ludzkie szczątki

Ryc. 6. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. *Ioco*, woj. mazowieckie. Rzut i przekrój ciałałpalnego, wielopopielnicowego grobu 8 – kultura łużycka

Fig. 6. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *Ioco*, the Mazowieckie Voivodeship. Plan and profile of a multi-urn grave 8 – Lusatian culture

reprezentujących 3 podstawowe grupy typologiczne: kubki, amfory i wazy.

CERAMIKA NACZYNIOWA

Ceramikę naczyniową opisano i sklasyfikowano za pomocą cech: makromorfologii, zdobnictwa, mikromorfologii i technologii. Podejście takie, określane jako systemowe, ma już ugruntowaną tradycję i rozbudowaną literaturę (Czebreszuk 1996, 11-43; Czebreszuk *et al.* 2006, 39-66). Stosowana w nim na szeroką skalę formalizacja opisu została w pełni wykorzystana w niniejszej pracy. W dalszych częściach wywodu korzystano z gotowych już metod, powstałych przy okazji badania pradziejowych materiałów osadowych z obszaru Niżu Polskiego (por. najszersza specyfikacja zasad klasyfikacji: Czebreszuk *et al.* 2006, 39-64; oraz najnowsza próba aktualizacji do badań wytwórczości ceramicznej kultury łużyckiej: Ignaczak 2002, 32-53; Ignaczak, Affelski 2012, 52-157). W sytuacjach tego wymagających, głównie na poziomie interpretacji chronologicznej, jako analogię wykorzystano źródła ceramiczne z terenów ościennych - Mazowsza, Podlasia, Kujaw, Warmii i Mazur (Dąbrowski 1958; 1959; 1997; Hoffmann 2000; Ignaczak 2002; Miśkiewicz 1968; 1973; Purowski 2003; Hildt-Węgrzynowicz 1961), jak i z obszarów odleglejszych (Gedl 1982; 1996; Marchelak, Tyszler 2003; Węgrzynowicz 1963; 1968; Wiklak 1963).

MAKROMORFOLOGIA

Wykorzystano schemat typologiczny opracowany dla potrzeb analityki materiału ceramicznego kultury późnej ceramiki wstęgowej przez Lecha Czerniaka (1980, 49-56 – zmodyfikowana wersja wcześniejszego ujęcia – Koško 1979, 41). Schemat ten (aplikowany już do opisu naczyń kultury łużyckiej – Affelski, Ignaczak 2008; Ignaczak 2002; 2004), wskutek odwołania do typów bazowych, charakteryzuje konieczna przy opisie materiału ruchomego doza obiektywizmu (Ryc. 2). Typ bazowy jest definiowany przez liczbę członów naczynia oraz przyjęte wartości liczbowe wskaźników – proporcji średnicy wylewu naczynia do jego wysokości ($R_1:H_1$) oraz średnicy wylewu naczynia do średnicy brzuśca ($R_1:R_3$). Staje się on jednocześnie podstawą do wyodrębnienia tzw. typów szczególnych, odnoszących się do konkretnych cech, mających walor chronologiczny. W badanych zespołach wyodrębniono osiem podstawowych typów szczególnych, charakteryzujących wytwórczość ludności kultury łużyckiej (Ignaczak 2002, 36-40 z uzupełnieniami):

I – kubki, czerpaki – naczynia jedno-, dwu- lub trójczłonowe o proporcjach właściwych dla waz, mis bądź

Ryc. 7. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. loco, woj. mazowieckie. Relacja przestrzenna między cmentarzyskiem, a osadą otwartą ludności kultury łużyckiej

Fig. 7. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune loco, the Mazowieckie Voivodeship. Spatial relation between the cemetery, and the open settlement of Lusatian culture

pucharów, zawsze zaopatrzone w jedno ucho, łączące wylew naczynia z górną partią brzuśca lub częścią z jego największą wydętością,

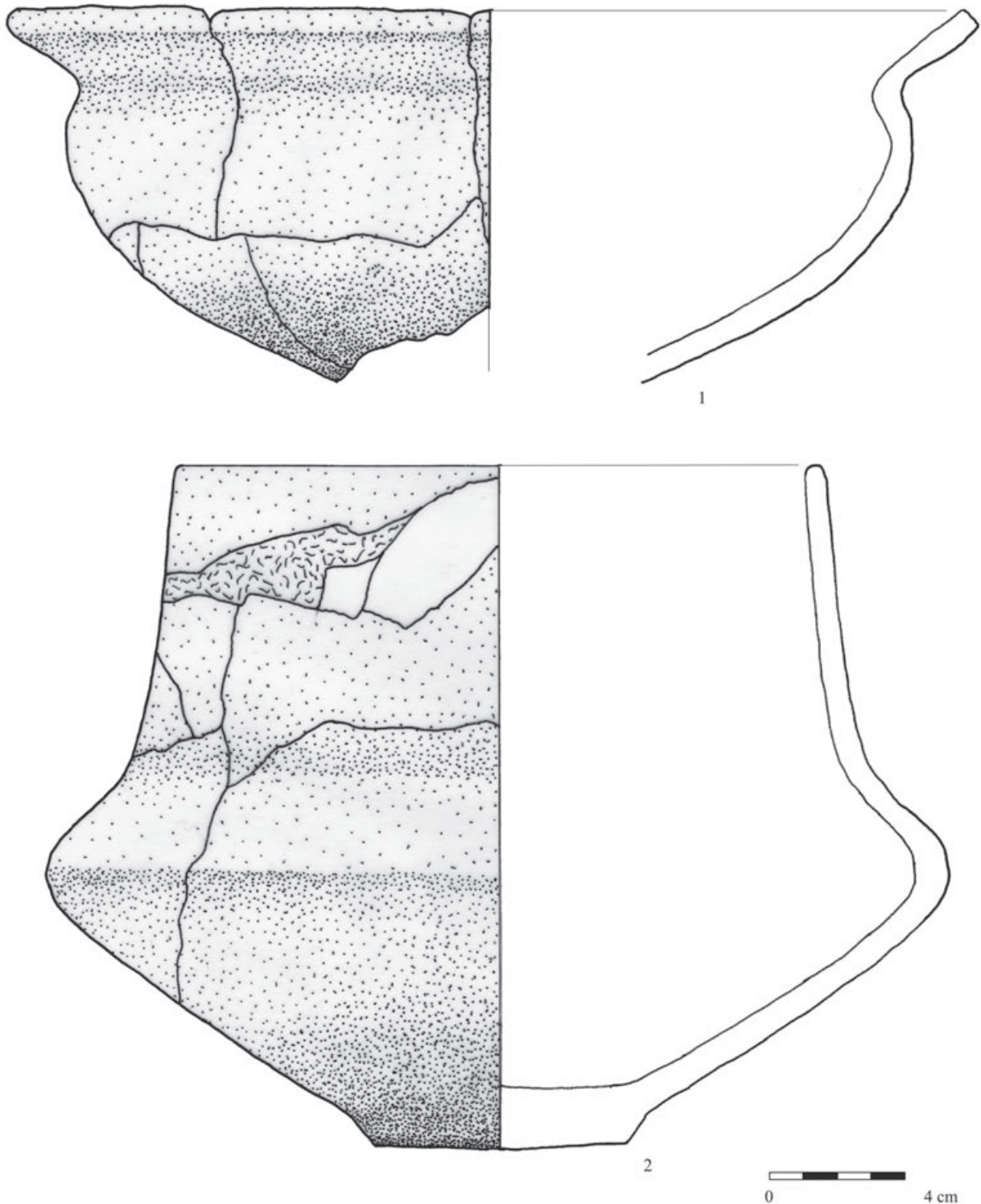
II – dzbany – naczynia trójczłonowe o proporcjach garnków, zawsze z jednym uchem, łączącym wylew naczynia z górną partią brzuśca,

III – amfory – naczynia trójczłonowe o proporcjach waz lub garnków, z co najmniej parą drobnych uszek na granicy szyjki i brzuśca bądź zaczepionych na szyjce lub na górnej partii brzuśca,

IV – misy – naczynia jedno-, dwu- lub trójczłonowe, dla których wartość liczbową wskaźnika proporcji średnicy wylewu do wysokości naczynia jest większa od 2,0,

V – garnki – naczynia jedno-, dwu- lub trójczłonowe, dla których wartość liczbową wskaźnika proporcji

średnicy wylewu do wysokości naczynia jest mniejsza od 1,1 i gdzie średnica wylewu jest równa lub mniejsza od średnicy największej wydętości brzuśca,

VI – wazy – naczynia dwu- lub trójczłonowe, dla których wartość liczbowa wskaźnika proporcji średnicy wylewu do wysokości naczynia zawiera się w przedziale 1,1-2,0, a średnica wylewu jest równa lub mniejsza od największej wydętości brzuśca,

VII – puchary – naczynia jedno-, dwu- lub trójczłonowe, dla których wartość liczbowa wskaźnika proporcji średnicy wylewu do wysokości naczynia jest mniejsza od

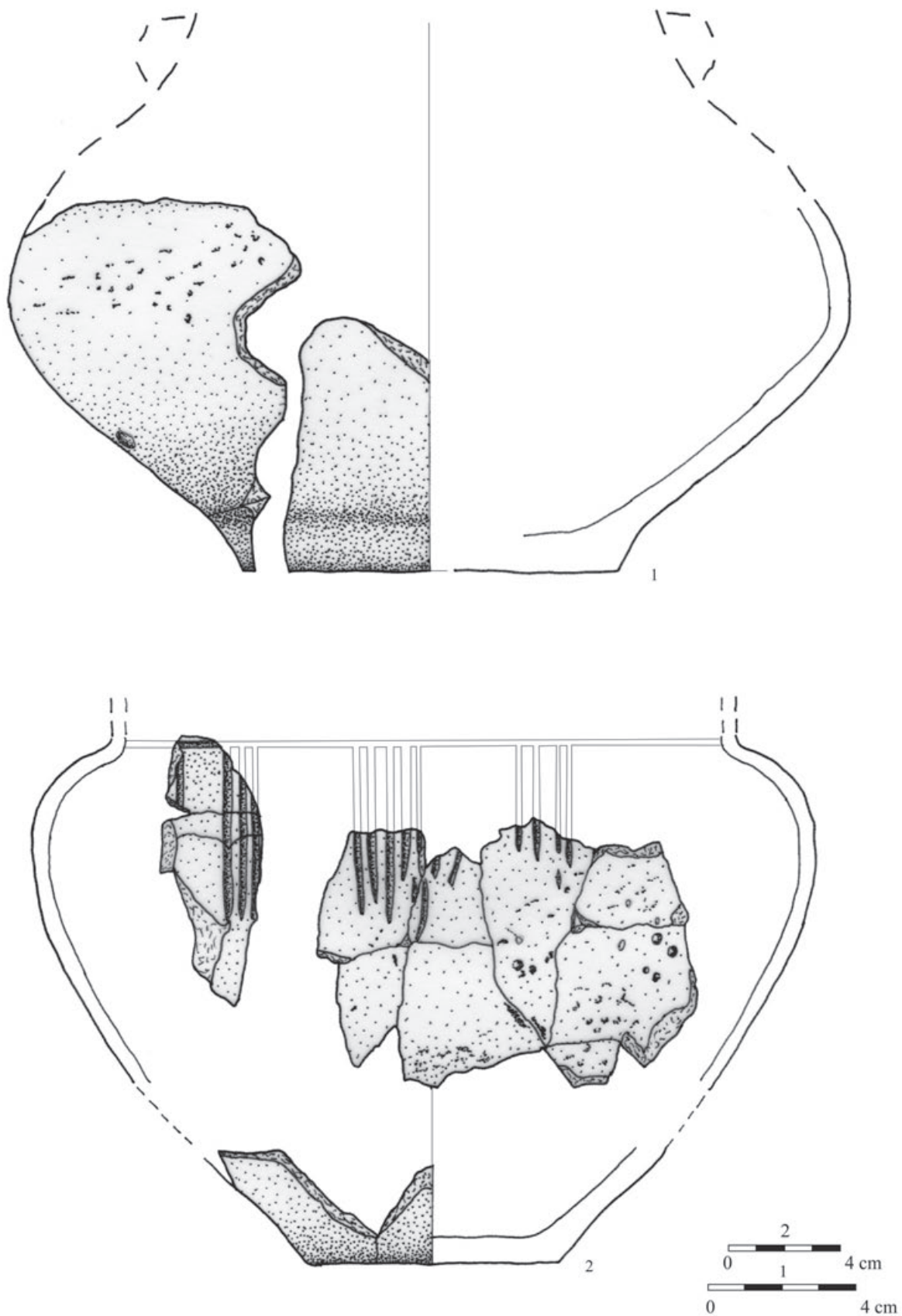
Ryc. 8. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. loco, woj. mazowieckie. Kultura łużycka – wyposażenie grobu 1

Fig. 8. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune loco, the Mazowieckie voivodeship. Lusatian culture – burial goods of grave 1

2,0 i gdzie średnica wylewu jest większa od największej wydętości brzuśca,

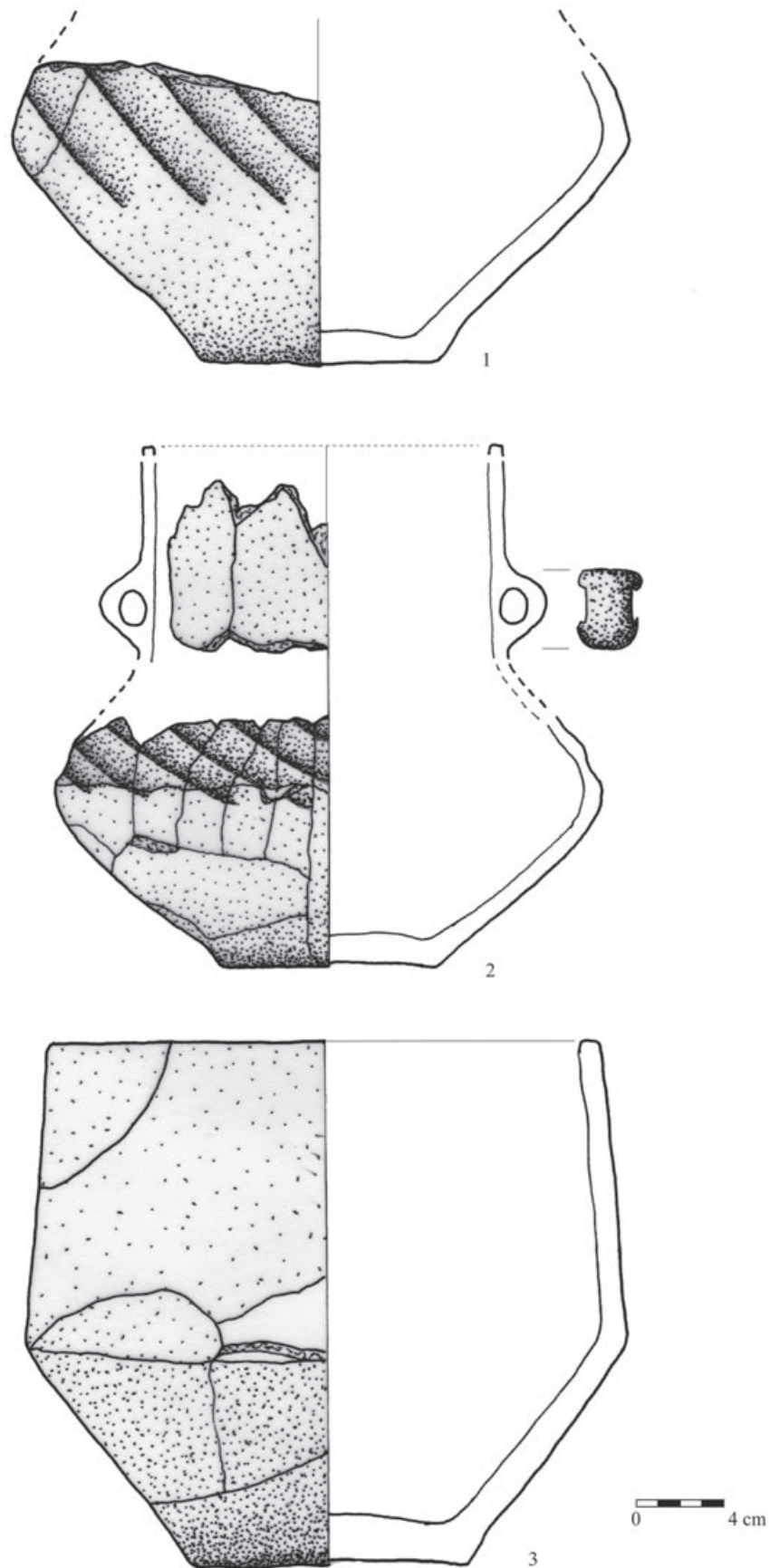
VIII – talerze, naczynia jednoczłonowe, dla których maksymalna wysokość (H1) jest większa lub równa podwójnej grubości dna (H6).

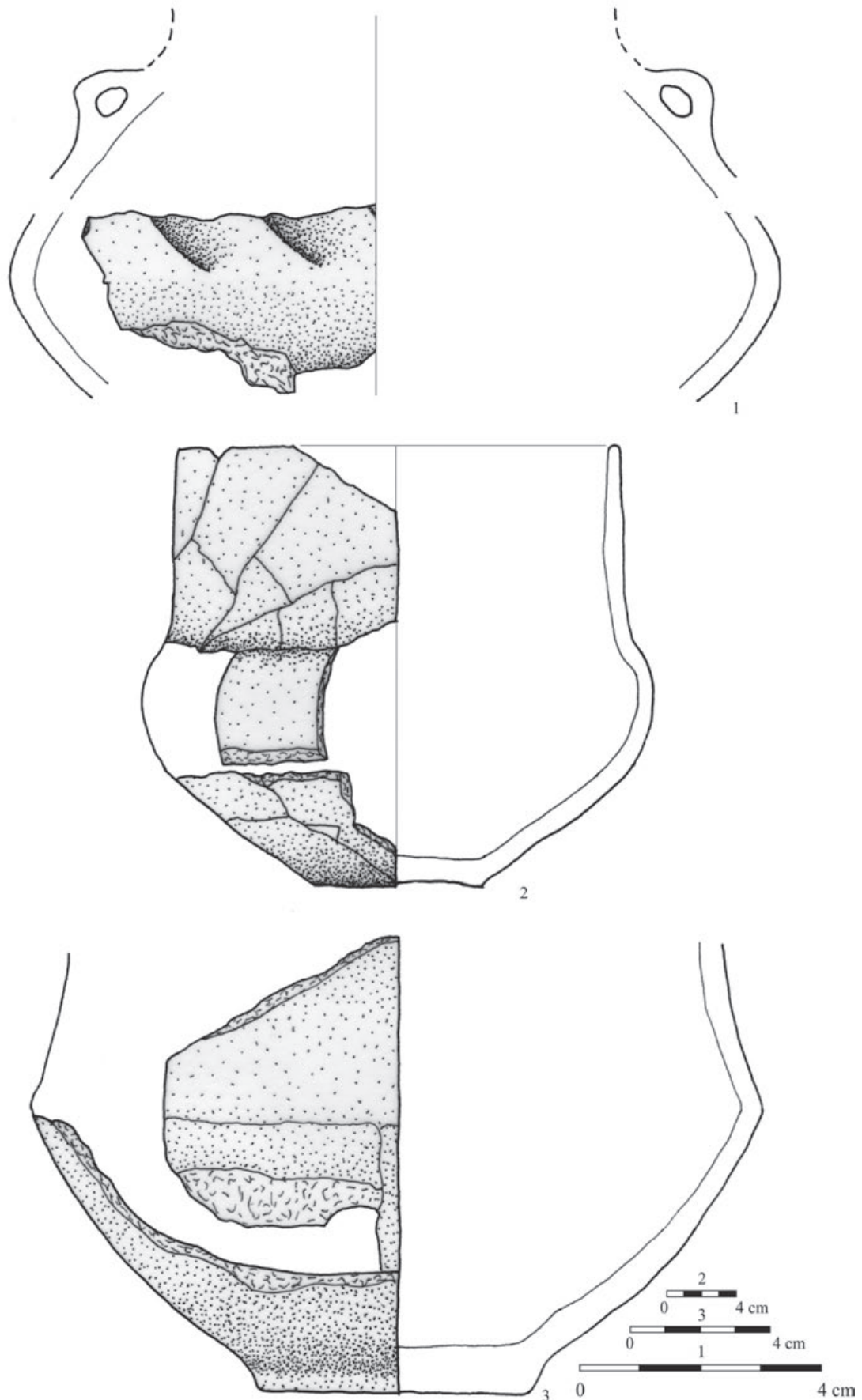
Ryc. 9. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie. Kultura łużycka – wyposażenie grobu 2

Fig. 9. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Lusatian culture - burial goods of grave 2

Ryc. 10. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie. Kultura łużycka – wyposażenie grobu 3

Fig. 10. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Lusatian culture – burial goods of grave 3

Ryc. 11. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. *Ioco*, woj. mazowieckie. Kultura łużycka, wyposażenie grobów: (1) grób 4; (2) grób 5; (3) grób 6

Fig. 11. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *Ioco*, the Mazowieckie Voivodeship. Lusatian culture, burial goods of graves: (1) grave 4; (2) grave 5; (3) grave 6

Pozyskany w trakcie prac terenowych w Ciechanowie zestaw ceramiki naczyniowej kultury łużyckiej reprezentuje 16 pojedynczych naczyń zamykających się w 3 kategoriach makromorfologicznych:

Kubki (typ bazowy I) – wyróżniono jedno naczynie tego typu (Ryc. 13: 3). Zlokalizowane na złożu wtórnym (wypełnisko budynku 1, datowane na XVI-XVII w.) reprezentuje trójczłonową formę naczynia, o średnicy wylewu większej od największej wydętości brzuśca, wysokiej, lekko rozchodzącej się na zewnątrz naczynia szyjce i stosunkowo ostrym załomie brzuśca. Posiada taśmowate ucho, łączące krawędź naczynia z brzuścem, zdobioną górną część brzuśca i podstawę szyi dookólnym wątkiem ornamentacyjnym, składającym się z jednej poziomej rytej linii oraz znajdujących się pod nią rzędem pionowych żłobków. W kulturze łużyckiej naczynia tego typu występują przez cały okres funkcjonowania tego taksonu, z tym że w okresie halsztackim ucho wyraźnie wychodzi ponad krawędź naczynia.

Amfory (typ bazowy III) – wyróżniono 3 naczynia w typie amfor, występujące w grobach 2 (Ryc. 9: 1), 3 (Ryc. 10: 2) i 4 (Ryc. 11: 1). Cechuje je cylindryczna szyja i zaokrąglony załom brzuśca. Ucha lokalizowane są na brzuścu tuż pod podstawą szyi lub na niej. W dwóch przypadkach naczynia były zdobione na brzuścu ukośnymi szerokimi kanelurami.

Misy (typ bazowy IV) – tylko w grobie 1 zdołano wyróżnić naczynie w typie misy (Ryc. 8: 1). Jest to trójczłonowy egzemplarz o silnie profilowanym przejściu brzuśca w niewielką szyjkę, pozbawiony ornamentu. Brzusiec jest wyraźnie lekko zaokrąglony, misa pozbawiona jest ucha.

Wazy (typ bazowy VI) – ta kategoria naczyń jest najliczniej reprezentowana w zestawie ceramiki naczyniowej kultury łużyckiej na cmentarzysku w Ciechanowie. Zasadniczo dzielą się one na dwie kategorie: wazy dwustożkowe – grób 3 (Ryc. 10: 3), grób 6 (Ryc. 11: 3), grób 8 (Ryc. 12: 2, 3) oraz trójczłonowe wazy z zaokrąglonym brzuścem – grób 1 (Ryc. 8: 2); grób 2 (Ryc. 9: 2), grób 5 (Ryc. 11: 2).

– *wazy dwustożkowe* – charakteryzują się: dwuczłonową formą, ostrym załomem brzuśca poniżej połowy naczynia, brakiem zdobienia, brzuścem prostym lub delikatnie zaokrąglonym, lekko schodzącą się do wewnątrz naczynia szyją. Posiadają gładką fakturę powierzchni.

– *wazy z zaokrąglonym brzuścem* – dzielą się na dwie podkategorie: wazy o lekko zaokrąglonym brzuścu i wysoką, prostą szyją (Ryc. 11: 2) ornamentowane wątkiem rytych linii w układzie horyzontalnym i wertykalnym (Ryc. 9: 2) oraz wazy o ostroprofilowanym i zaokrąglonym załomie brzuśca poniżej połowy

naczynia, pozbawione ornamentu o lekko zaokrąglonej (Ryc. 13: 2) lub schodzącej się do wewnątrz naczynia cylindrycznej szyi (Ryc. 8: 2).

MIKROMORFOLOGIA

Opisu cech mikromorfologii dokonano w zestawach dokumentujących frekwencję krawędzi wylewów według schematu Aleksandra Kośki (1981, 33), den według schematu Janusza Czebreszuka (1996, 208-210; J. Czebreszuk *et al.* 2006, 57, ryc. 3.6) oraz ucha według schematu A. Kośki (Czebreszuk *et al.* 2006, 55, ryc. 3.5) w poszczególnych zbiorach (Tabela 1).

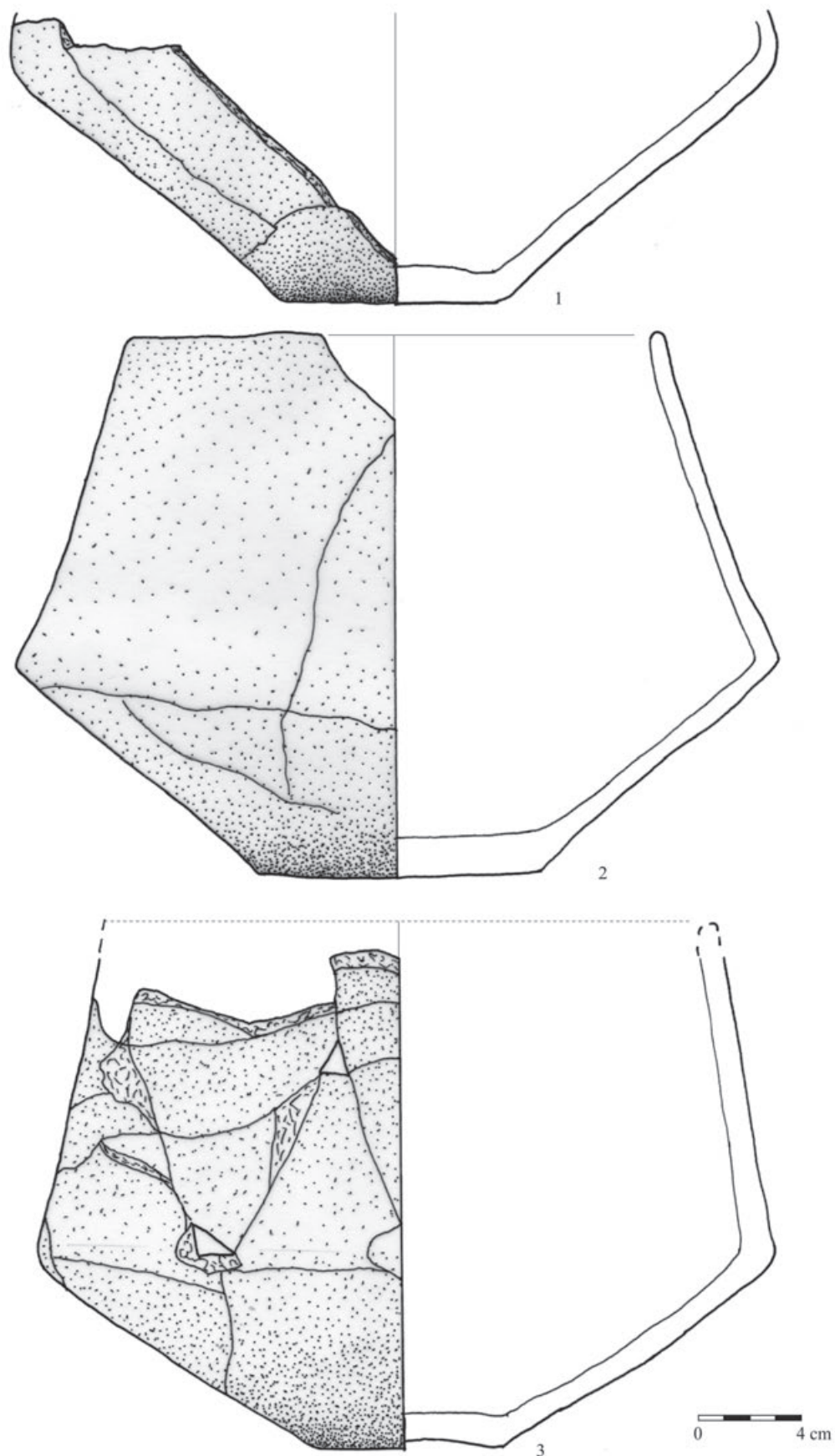
Krawędzie wylewów – zdecydowanie przeważają krawędzie o ściankach prostych i zwieńczeniach zaokrąglonych (typ 1e) lub ściętych pod kątem prostym (typ 1k). W jednym przypadku zanotowano wylew o ściankach wewnętrznych skierowanych do rdzenia, ściankach zewnętrznych skierowanych od rdzenia i zbiegającym się zwieńczeniu (typ 18b). Zanotowano również wylew w typie 10b o ściankach zbiegających się do siebie i ostro zakończonym zwieńczeniu. Zestaw krawędzi jest typowy dla ceramiki kultury łużyckiej i nie ma walorów chronologicznych.

Dno – zamykają się w czterech formach: dno proste bez stopki (typ 1c); dno proste z niewielką stopką (typ 7b, typ 7c); dno z wypukłą ścianką wewnętrzną (typ 2c); dno z wypukłą ścianką wewnętrzną i wklęsłą ścianką zewnętrzną (typ 5c). Zestaw den jest typowy dla ceramiki kultury łużyckiej i nie posiada walorów chronologicznych

Ucha – typologicznie udało się określić 3 ucha, które reprezentują dwie popularne w kulturze łużyckiej formy: niewielkie 2 taśmowate ucha ozdobne (występujące w amforach) oraz 1 taśmowate, wysokie i proste ucho kubka. Pojedyncze ucha nie mają dobrych walorów chronologicznych, należy je poddać analizie z całą formą naczynia.

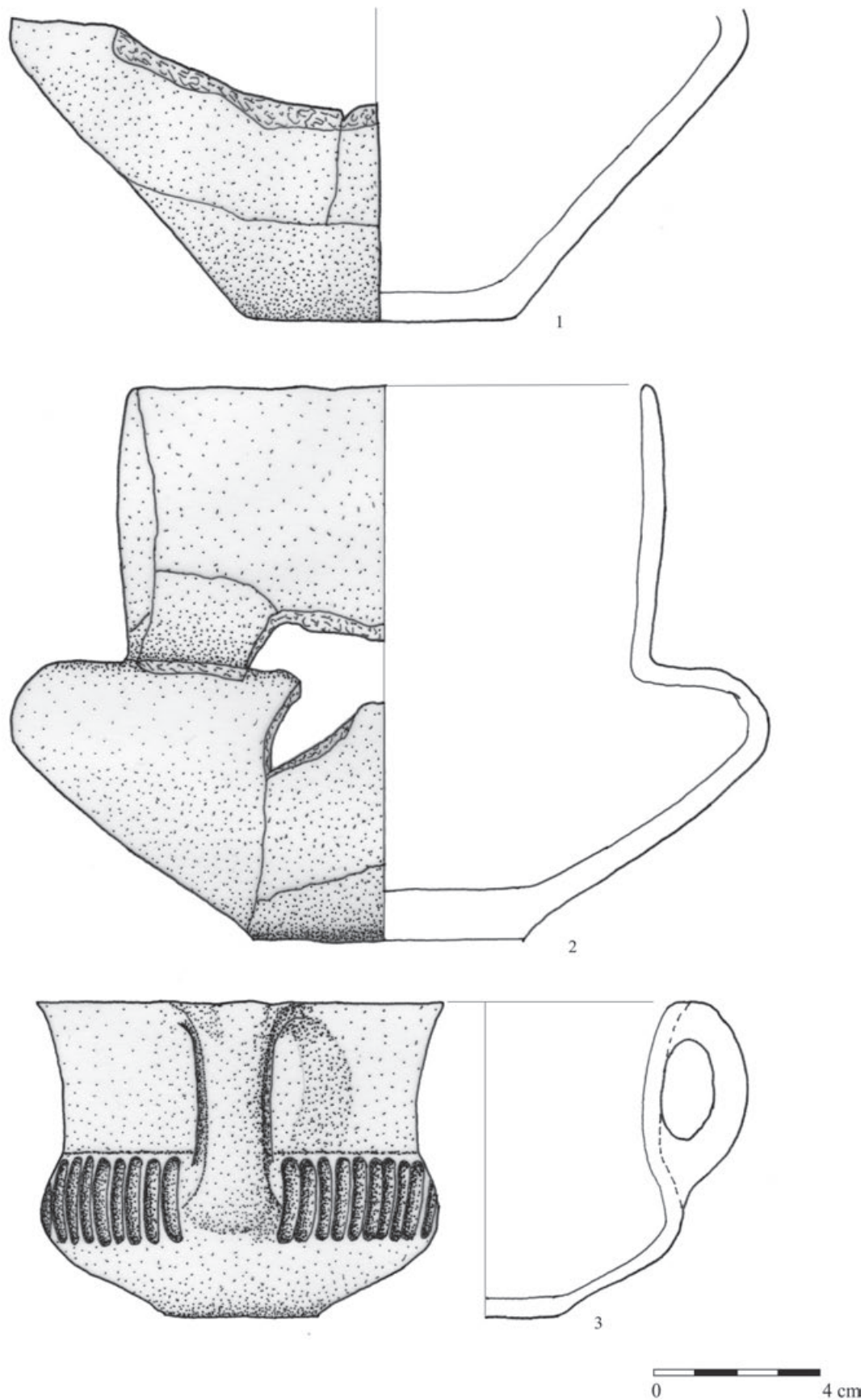
ZDOBNICTWO

Do klasyfikacji zdobnictwa wykorzystano interkulturowy schemat opracowany przez A. Kośkę dla ceramiki neolitycznej i stosowany powszechnie także w opisie naczyń pochodzących z wczesnego okresu epoki brązu na Kujawach (Kośko 1981, 34-4; Czebreszuk 1996, 42-44; Czebreszuk *et al.* 2006, 57-64). Pozwala on połączyć atuty jakościowego (symbolicznego) poziomu opisu wątków zdobniczych oraz prezentacji liczbowej (zależności frekwencyjne). Listę zdobień w poszczególnych zespołach przedstawia rycina 16. W ornamentyce dominują motywy linii rytych: poziomych (M-178), pionowych (M-188) oraz szerokich odciskanych linii

Ryc. 12. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. *Ioco*, woj. mazowieckie. Kultura łużycka – wyposażenie grobów: (1) grób 7; (2-3) grób 8

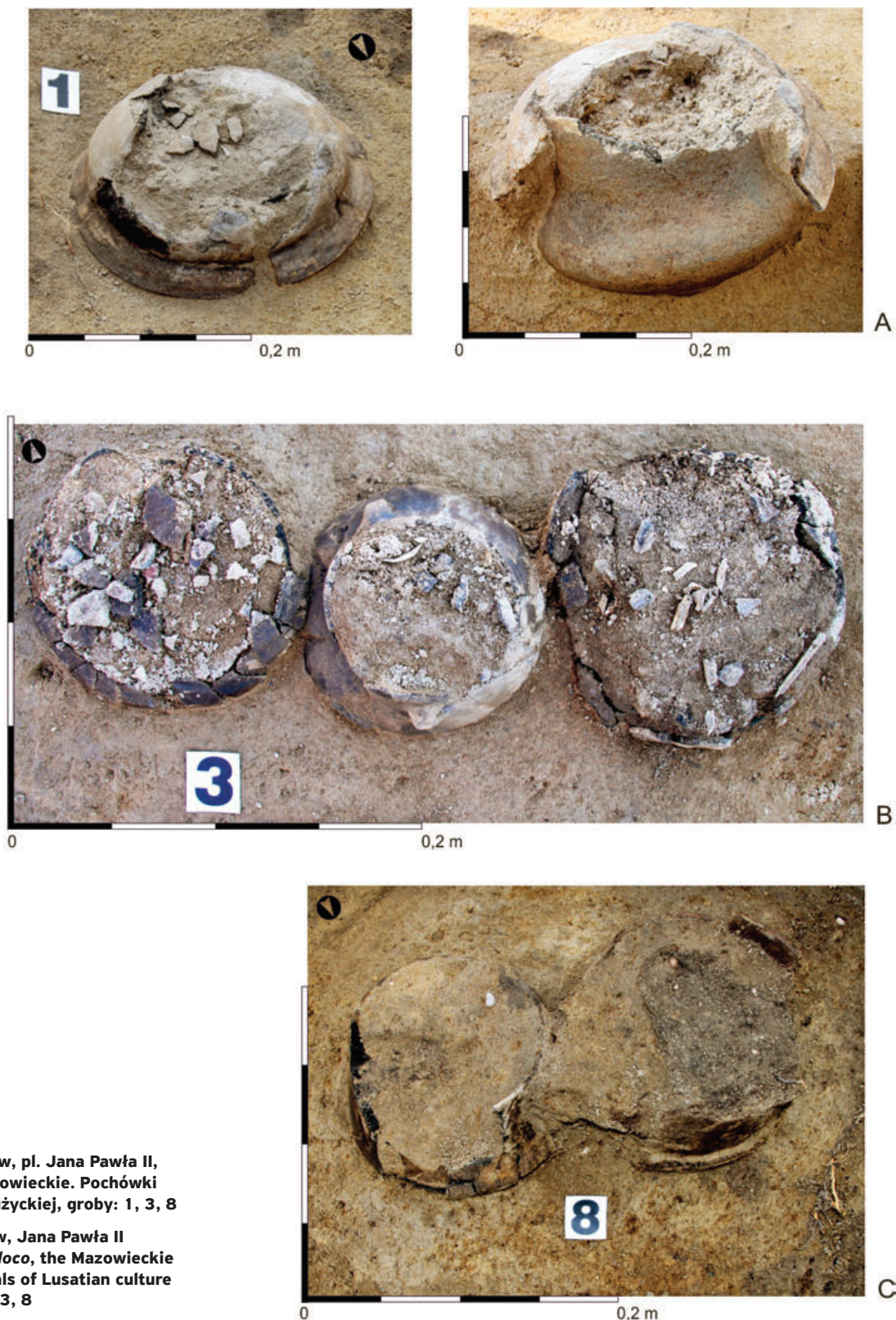
Fig. 12. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *Ioco*, the Mazowieckie Voivodeship. Lusatian culture – burial goods of graves: (1) grave 7; (2-3) grave 8

Ryc. 13. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie. Kultura łużycka: (1) wyposażenie grobu 9; (2) wyposażenie grobu 10; (3) złożo wtórne (budynek 1 – XVI-XVII w.)

Fig. 13. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Lusatian culture: (1) burial goods of grave 9; (2) burial goods of grave 10; (3) secondary deposit (building 1 – 16th-17th century)

Ryc. 14. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. *loco*, woj. mazowieckie. Pochówki ludności kultury łużyckiej, groby: 1, 3, 8

Fig. 14. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune *loco*, the Mazowieckie Voivodeship. Burials of Lusatian culture people, graves: 1, 3, 8

w typie kanelura (M-181). Wymienione elementy występują pojedynczo – ukośny kanelur (Ryc. 10: 1, 2; 11: 1) lub w większych wątkach takich jak: pozioma, dookólna ryta linia, od której odchodzą pionowe szerokie żłobki (Ryc. 13: 3); dookólna pozioma ryta linia, od której odchodzą pionowe ryte linie w grupach po 4 lub 5 (Ryc. 9: 2). Naczynia zdobione stanowią 31% całości zbioru.

TECHNOLOGIA

Dotychczasowe badania nad identyfikacją systemu technologicznego tzw. kręgu kultury łużyckiej są niezadowalające. Próby odtworzenia sposobów wyrobienia masy ceramicznej są trudne ze względu na dużą rozpiętość receptur stosowanych przy tworzeniu masy garncarskiej w różnych ekumenach tego kręgu, w całej rozpiętości

czasowej jego istnienia. W pracy wykorzystano model opisu cech technologicznych, stosowany w badaniach społeczności kultury łużyckiej z obszaru Niziu Polski (Ignaczak 2002, 50-53; Ignaczak, Affelski 2012).

Receptura masy garncarskiej oraz technika wypału w badanym zbiorze reprezentuje zunifikowaną i zwartą formę. We wszystkich naczyniach zastosowano domieszkę tłuczni kamiennego o barwie niejednorodnej (221). Jego granulacja oscylowała w przedziale wzajemnego mieszania się w różnych proporcjach frakcji drobno-, średnio- i gruboziarnistej (dominował tłuczeń średnioziarnisty). Tylko w jednym przypadku (kubek – Ryc. 13: 3) stwierdzono oprócz występowania powyższego tłuczni, dodatku w postaci komponentu domieszki mineralnej o barwie różowej (223). Ścianki naczyń posiadają fakturę gładką, nie stwierdzono intencjonalnego chropowacenia pojemników. Barwa przełamu naczyń w większości przypadków występuje w różnych odcieniach szarości.

■ ANALIZA CHRONOLOGICZNA

Analiza zespołów grobowych pod względem ich homogeniczności wskazuje na ich zwarty charakter. Brak zaburzeń stratygraficznych (brak przenikania się pochówków) oraz wąski chronologicznie zestaw źródeł ruchomych wyklucza wielofazowość cmentarzyska. Chronologię nekropolii oparto na wytwórczości ceramicznej. Występujące na cmentarzysku naczynia mają swe odpowiedniki na cmentarzyskach kultury łużyckiej, tak na Mazowszu północnym, jak i na pozostałym obszarze występowania tego taksonu kulturowego.

Dwustożkowe, niezdobione wazy o ostrym załomie brzuśca (Ryc. 10: 3; 11: 3; 12: 2, 3) odnotowujemy na pobliskich cmentarzyskach kultury łużyckiej w Ożumiechu, Szydłowie czy Zeńbońku (Dąbrowski 1958, 115, tabl. XXX: 8; Dąbrowski 1959, 258, tabl. II: 6; 260, tabl. IV: 9; Purowski 2003, 78, ryc. 36: 1; 79, ryc. 37: 6). Okazy z Ciechanowa są na całej powierzchni gładkie, jednak licznie rejestrowane są przypadki z chropowacną dolną częścią naczynia (Dąbrowski 1958, 113, tabl. XXVIII: 1, 118, tabl. XXXIII: 1, 4; Dąbrowski 1959, 258, tabl. II: 6; Purowski 2003, 53, ryc. 24: 1-4). Tego typu pojemniki są bardzo popularne na terenie Mazowsza północnego, występują głównie na cmentarzyskach (popielnice) i mają stosunkowo długą chronologię – okres III?-VEB (Dąbrowski 1997, 28, 30). Po korelacji z materiałami z nekropolii w Ożumiechu, Szydłowie i Zeńbońku, wazy dwustożkowe z Ciechanowa należy umiejscowić w IV okresie EB z możliwością ich funkcjonowania w początkach okresu V EB.

►

Ryc. 15. Ciechanów, pl. Jana Pawła II, gm. loco, woj. mazowieckie. Zbiorczy plan obszaru badań archeologicznych

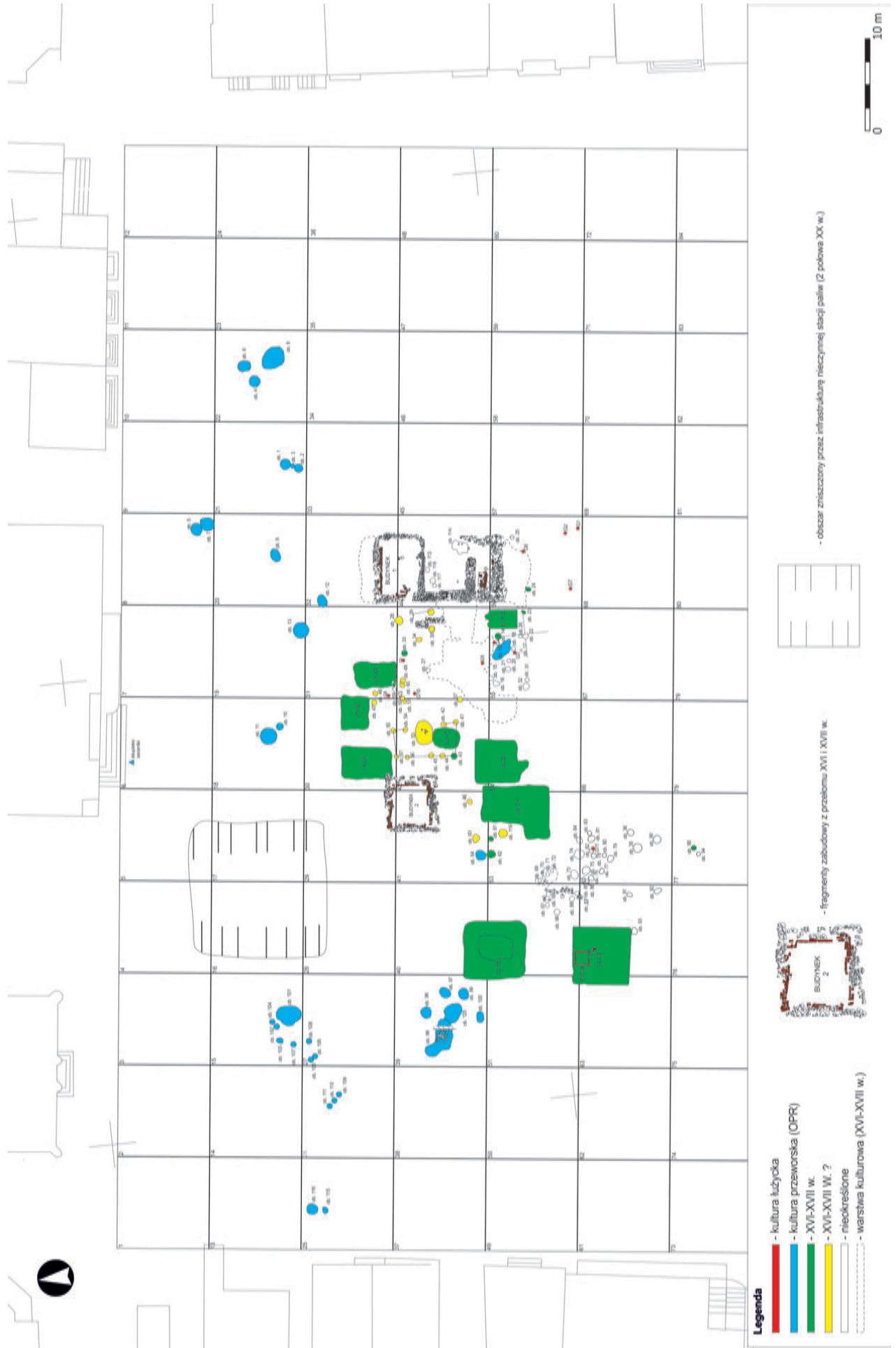
Fig. 15. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune loco, the Mazowieckie Voivodeship. Site plan for the area of archaeological research

W literaturze przedmiotu wazy z delikatnie zaokrąglonym brzuścem, bez ornamentu lub zdobione motywami rytych linii poziomych i pionowych (Ryc. 9: 2, Ryc. 11: 2), datuje się na późny okres epoki brązu (VEB) i wczesną epokę żelaza (Purowski 2003, 104), co nie do końca jest koncepcją słuszną, gdyż już w grupie środkowopolskiej kultury łużyckiej tego typu formy występują w okresie IVEB (Wiklak 1963, 68, tabl. XIX: 5; 71, tabl. XX: 4, 6). Jeżeli chodzi o formę naczynia, najbliższą analogię odnajdujemy na nekropolii w Ożumiechu (Purowski 2003, 49, ryc. 22: 10), jednak podobne okazy datowane na IV EB znane są ze śląskiego cmentarzyska w Kietrze (Gedl 1996 tabl. XCII: 4) oraz w południowo-wschodnim obszarze występowania kultury łużyckiej (Węgrzynowicz 1963, 15, ryc. 3: b; 16, ryc. 4: g). Także wątek ornamentacyjny – pozioma, dookoła ryta linia, od której odchodzą szerokie ryte żłobki – spotykany jest na naczyniach sepulkralnych związanych z kulturą łużycką, datowanych ramowo na okres IV EB (Kaczmarek 2005, 165, tabl. X: 8). Wydaje się więc, że zarejestrowane w Ciechanowie dwa naczynia w typie wazy o zaokrąglonym delikatnie brzuścu należy datować na schyłek okresu IV EB.

Wazy o ostroprofilowanym i zaokrąglonym załomie brzuśca poniżej połowy naczynia, pozbawione ornamentu o lekko zaokrąglonej (Ryc. 13: 2) lub schodzącej się do wewnątrz naczynia cylindrycznej szyi (Ryc. 8: 2) są rejestrowane w zespołach kultury łużyckiej od okresu III EB po okres V EB/HaC. Najbliżej rejestrowany, analogiczny pod względem formy, okaz wystąpił na cmentarzysku w Ożumiechu w grobie 1 (Miśkiewicz 1973, 233, tabl. I: a). W Wielkopolsce zachodniej i na Kujawach odnajdujemy podobne naczynia na stanowiskach: Święty Wojciech stan. 10, Sycyn stan. 1, Biernatki stan. 1 (Wielkopolska), Sławsko Wielkie stan. 12 (Kujawy), gdzie wiązane są z okresem IV EB (Ignaczak 2002, 100, ryc. 34: 1; Kaczmarek 2002, 420, tabl. 6: A4, B6; 422, tabl. 8: C4, C5; 424, tabl. 10: B6). Okazy pozyskane w trakcie badań należy datować najprawdopodobniej na schyłek okresu IV EB.

Trójżłonowe misy o silnie profilowanym przejściu brzuśca w niewielką szyjkę i wyraźnie odchylnym na zewnątrz zwieńczeniem naczynia (Ryc. 8: 1), znajduwane są na całym terenie występowania kultury łużyckiej przez okres epoki brązu (Dąbrowski 1997, 25, ryc.

14: a, 32, ryc. 19: g; Gedl 1982, 163, tabl. XXXVIII: 6; Gedl 1996, tabl. XLIX: 13; Kostrzewski 1958, 104, ryc. 76; Marchelak, Tyszler 2003, 38, ryc. 13). Okaz z Ciechanowa w kontekście całego zespołu grobowego należy datować na okres IV EB.

Trójczłonowe naczynia w typie kubków są obecne na cmentarzyskach kultury łużyckiej. Nie udało się przypisać analogicznego okazu z terenu Mazowsza północnego do formy odnalezionej na złożu wtórnym w Ciechanowie (Ryc. 6: 3). Podobne w stylistyce naczynia, często zdobione w górnej partii brzuśca motywem rytych linii, datowane na okres IV i V EB, lokalizujemy na terenie m.in. Wielkopolski – stanowisko Zakrzewo (Krzyszowski 2005, 279, tabl. 47: 4), Teofilki stan. 1 (Bugaj 2012, 112, ryc. 6: 2,4,5; 113, ryc. 7: 1-3, 5-7; 115, ryc. 9: 5, 6, 118, ryc. 118: 7,8, 119, ryc. 13: 4) czy Polski południowo-wschodniej – stanowisko Grodzisko Dolne (Moskwa 1976, 198, ryc. 21: h). Wątek pionowych, szerokich żłobków jest obecny już we wcześniejszej epoce brązu. Zajmuje on wówczas prawie cały brzusiec naczynia. Cechą charakterystyczną dla sposobów ornamentowania naczyń w IV EB jest częste wykorzystywanie tego motywu, jednak nie pokrywa on już całości brzuśca ani jego dolnej części (Wiklak 1963, 62-63). Okaz z Ciechanowa należy datować na okres IV EB z możliwością jego funkcjonowania w początkach okresu V EB.

Podsumowując powyższe wnioski należy stwierdzić, że cmentarzysko ludności kultury łużyckiej odkryte na pl. Jana Pawła II w Ciechanowie należy datować na schyłek IV EB (ok. 1110-900 p.n.e).

▪ OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Zagadnienia związane z obrzędkiem pogrzebowym należą do najlepiej rozpoznanych w skali całej problematyki kultury łużyckiej (Kaczmarek 2002, 240). Pod pojęciem tym rozumiemy „całość ludzkich zachowań wynikających ze społecznie przyjętego obyczaju traktowania zmarłego od chwili zgonu aż po zakończenie wszystkich obrzędów” (Dąbrowski 1997, 136). Ze względu na brak dostatecznych informacji w przypadku nekropolii w Ciechanowie nie jest możliwe odtworzenie całego tego procesu.

FORMY GROBÓW

Wszystkie 11 obiektów reprezentuje formę jamową grobu ciałałpalnego. Zakładano je na piaszczystych utworach geologicznych, na których stosunkowo łatwo można było wykonać wkop i jamę grobową. Z powodu dobrych właściwości przepuszczających, posadowione we frakcjach piaszkowych jamy grobowe nie zachowały

się w terenie. Groby lokalizowano na głębokości ok. 0,5-0,7 m od powierzchni obecnego gruntu.

W jednym przypadku – grób 4 – w bezpośrednim sąsiedztwie popielnicy znajdował się kamień narzutowy. Może być to pozostałość po intencjonalnym obwarowaniu lub oznaczeniu pochówku. Wszelkiego typu, mniej lub bardziej skomplikowane konstrukcje kamienne są popularne w kulturze łużyckiej (Dąbrowski 1997, 136; Kaczmarek 2002, 242-246).

POCHÓWKI

Wszystkie pochówki miały charakter popielnicowy. W grobach jednopopielnicowych chowano pojedynczych osobników natomiast w wielopopielnicowych po dwie osoby. W grobie 3 złożono dwie osoby w 3 popielnicach, natomiast w obiekcie 8, w dwóch urnach, zdeponowano po jednym osobniku (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Jako popielnice stosowano głównie naczynia w typie wazy oraz amfory. W przypadku grobów wielopopielnicowych naczynia stawiano obok siebie w linii zorientowanej wschód-zachód lub północny zachód – południowy wschód.

W grobie 1 popielnica była przykryta odwróconą do góry dnem misą, co jest dość popularne na cmentarzyskach kultury łużyckiej w epoce brązu (Dąbrowski 1997, 135; Gedl 1982, 15; Gedl 1996, 13; Kostrzewski 1958, 104-106, ryc. 76-78).

WYPOSAŻENIE GROBÓW

Cechą wspólną wszystkich 11 grobów jest niemalże zupełny brak naczyń towarzyszących oraz innych przedmiotów. Wyjątek może stanowić grób 2, gdzie oprócz popielnicy zarejestrowano fragment zdobionej wazy, która mogła służyć jako przystawka. Brak lub mała liczba przystawek w zespołach jest typowym zjawiskiem w epoce brązu na obszarze Polski północno-wschodniej (Dąbrowski 1997, 135).

INNE ELEMENTY OBRZĄDKU POGRZEBOWEGO

Wszystkie groby cechuje brak obrzucania popielnic resztkami stosu. Przeprowadzona analiza antropologiczna wskazuje, że materiał osteologiczny był najprawdopodobniej pieczołowicie selekcyjonowany i oddzielany od resztek stosu przed złożeniem w popielnicy (Iwanek, Piontek *w tym tomie*).

Nakrywanie popielnic innymi naczyniami może świadczyć o chęci zapewnienia ochrony spalonym szczątkom ludzkim. Przyjmuje się również, że popielnice bez ceramicznych nakryć, mogły być wyposażone

Tabela 1. Ciechanów, Plac Jana Pawła II, gm. loco, woj. mazowieckie. Zestawienie cech ceramiki naczyniowej ludności kultury łużyckiej

Table 1. Ciechanów, Jana Pawła II square, commune loco, the Mazowieckie Voivodeship. Specification of features of pottery of Lusatian culture

Grób/ obiekt	Typ makro	Krawędź	Dno	Ucho	Zdobienie	aa	ab	ac	ad1	ad2	ba	bb	ca	Σ	Tablice	Uwagi
1	VI	1e	1c	-	-	221	4	1	2	1	2	8-9	11	1	1:1	
1	IV	1k	-	-	-	221	2	1	2	1	2	8-6	11	1	1:2	
2	III	-	7b	?	-	221	4	2	2	1	2	8-9	11	1	2:1	nacz. nr 2 – pop.
2	VI	-	1c	-	b/sz:XM-178:1IM-188:1>M-188:3>M-188:5>?, M-188:4...	221	2	1	2	1	2	8-9	11	1	2:2	nacz. Nr 1
3	VI	-	2c	-	b:XM-181[p]:9>	221	6	2	2	1	2	8-9	11	1	3:1	pop. 1
3	III	1k?	2c	3a	b:XM-181[p]:11>	221	4	1	2	1	2	8-9	11	1	3:2	pop. 2
3	VI	1k	5c	-	-	221	4	2	2	1	2	8-9	13	1	3:3	pop. 3
4	III	-	-	3a	b:XM-181[p]:3>	221	2	1	2	1	2	8-9	13	1	4:1	
5	VI	1k	5c	-	-	221	4	2	2	1	2	8-9	11	1	4:2	
6	VI	-	7c	-	-	221	4	1	2	1	2	8-9	11	1	4:3	
7	VI?	-	2c	-	-	221	6	1	2	1	2	8-9	11	1	5:1	
8	VI?	-	1c	-	-	221	6	1	2	1	2	8-9	11	1	5:2	pop. 2
8	VI	1e	5c	-	-	221	6	1	2	1	2	8-11	12	1	5:3	pop. 1
9	VI	-	1b	-	-	221	4	1	2	1	2	8-9	13	1	6:1	
10	VI	10e	1c	-	-	221	6	1	2	1	2	8-9	13	1	6:2	
11	?	-	-	-	-	221	6	1	2	1	2	8-11	11	1		
budynek 1	I	18b	1c	2a	b/sz:XM-178:1IM-188:16>	221	4	2	2	1	1	8-9	11	1	6:3	Złoże wtórne
budynek 1	?	-	2c	-	-	221-223	2	2	2	1	2	8-9	11	1		Złoże wtórne

w ich organiczne odpowiedniki, np. skórzane lub tekstylne nakrycia-całuny (Dąbrowski 1997, 139).

Na cmentarzysku w Ciechanowie pochowani osobnicy obu płci reprezentują szeroki przedział wiekowy (Iwanek, Piontek *w tym tomie*). Nie zarejestrowano kategoryzowania przestrzeni nekropolii pod względem płci czy wieku pogrzebanych ludzi. Trzeba jednak zaznaczyć, że w dwóch grobach (groby: 3 i 8) rejestrowano podwójną liczbę osobników, co może nasuwać twierdzenie o istnieniu pochówków „rodzinnych”. Kwestia ta jest jednak nadal otwarta, a jej potwierdzenie mogą przynieść tylko szczegółowe badania DNA.

▪ KONTEKST OSADNICZY

Odkryte w 2011 roku cmentarzysko ludności kultury łużyckiej zlokalizowane jest w strefie przykrawędnej niewielkiej doliny rzeki Łydyni. W roku 2012 w trakcie nadzoru archeologicznego oraz badań ratowniczych udało się zlokalizować w odległości ok. 1 km, po drugiej stronie doliny, osadę otwartą (Ciechanów, stan. 8), której wstępna chronologia odpowiada okresowi funkcjonowania badanej nekropolii (Ryc. 7). Obecny stan badań pozwala postawić hipotezę, że granicą oddzielającą tzw.

strefę *sacrum* (cmentarzysko) od *profanum* (osada) był ciek wodny.

▪ ZAKOŃCZENIE

Odkryta w centrum Ciechanowa nekropolia ludności kultury łużyckiej jest kolejnym punktem stabilnego osadnictwa rozwiniętej epoki brązu w tej części Mazowsza, sygnalizowanego w literaturze przedmiotu (Dąbrowski 1958; 1959; Miśkiewicz 1958; 1973; Purowski 2003). Jej forma i charakterystyka nie odbiega zasadniczo od norm stosowanych na cmentarzyskach ludności kultury łużyckiej w tej części Polski.

Przetrwanie tego typu zespołu do czasów współczesnych, w samym centrum założenia miejskiego jest zdarzeniem niezmiernie rzadkim. Miejskie otoczenie miało negatywny wpływ na stan zachowania grobów i z tego też powodu wydaje się, że 11 zbadanych pochówków nie odzwierciedla całości założenia sepulkralnego.

Istotne z punktu widzenia studiów osadniczych jest podjęcie analizy wzajemnej relacji pomiędzy nekropolią a odkrytą niedawno osadą otwartą (Ciechanów, stan. 8). Będzie to jednak możliwe po zakończeniu opracowania materiałów związanych z stanowiskiem osadowym.

Bibliografia

- Affelski J., Ignaczak M. 2008. Osadnictwo kultury łużyckiej w Łękach Górnych, gm. Krzyżanów, woj. łódzkie. W: L. Czerniak, J. Gąssowski (red.), *Osada wielokulturowa w Łękach Górnych gm. Krzyżanów, woj. łódzkie* (=Via Archaeologica Pultuskiensis 2). Pułtusk, 9-60.
- Bugaj U. 2012. Rytuał pogrzebowy w Kotlinie Kolskiej w starszej epoce brązu. Cmentarzysko na stanowisku 1 w Teofilkach, pow. Łęczyca, W: M. Rybicka (red.), *Kotlina Kolska w świetle cmentarzysk z neolitu i epoki brązu z Nagórek Grabowskich, Teofilek i Byszewa*. Łęczyca, 47-68.
- Czebreszuk J. 1996. *Spółeczności Kujaw w początkach epoki brązu*. Poznań.
- Czebreszuk J., Koško A., Szmyt M. 2006. Zasady analizy źródeł ceramicznych z okresu późnego neolitu oraz interstadium epok neolitu i brązu na Kujawach. W: A. Koško, M. Szmyt (red.), *Opatowice – Wzgórze Prokopiaka, I, Studia i materiały do badań nad późnym neolitem Wysoczyzny Kujawskiej*. Poznań, 39-64.
- Czerniak L. 1980. *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach*. Poznań.
- Dąbrowski J. 1958. Dwa cmentarzyska kultury łużyckiej w Zeńbońku, pow. Ciechanów. *Materiały Starożytne* 3, 85-114.
- Dąbrowski J. 1959. Cmentarzysko z Szydłowa, pow. Mława na tle kultury łużyckiej na Mazowszu północnym. *Materiały Starożytne* 5, 233-258.
- Dąbrowski J. 1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok.
- Gedl M. 1982. *Cmentarzysko ze schyłku epoki brązu w Kietrze* 1. Kraków.
- Gedl M. 1996. *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze* 3. Kraków.
- Hildt-Węgrzynowicz T. 1961. Osadnictwo kultury łużyckiej we wsi Kamionka Nadbużna pow. Ostrów Mazowiecka. *Materiały Starożytne* 7, 165-200.
- Hoffmann M. J. 2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Olsztyn.
- Ignaczak M. 2002. *Ze studiów nad genezą kultury łużyckiej w strefie Kujaw*. Poznań.
- Ignaczak M. 2004. Osadnictwo społeczności kultury łużyckiej, W: J. Bednarczyk, L. Czerniak, A. Koško (red.), *Osadnictwo społeczeństw kultur cyklu łużyckiego, Kujawy 3/5* (=Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazuociągu tranzytowego). Poznań, 15-201.
- Ignaczak M., Affelski J. 2012. Osadnictwo z wczesnego okresu epoki żelaza na stanowisku Janów Pomorski 1, W: M. Bogucki, B. Jurkiewicz (red.), *Janów Pomorski stan. 1, Wyniki ratowniczych badań archeologicznych w latach 2007 – 2008* (=Studia nad Truso 1). Elbląg, 51-158.

- Kaczmarek M. 2002. *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury lużyckiej w epoce brązu*. Poznań.
- Kaczmarek M. 2005. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na ziemi obornicko-Rogozińskiej, W: T. Skorupka (red.), *Archeologia powiatu obornickiego*. Poznań, 127-236.
- Kostrzewski J. 1958. *Kultura lużycka na Pomorzu*. Poznań.
- Koško A. 1979. *Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresie schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu*. Poznań.
- Koško A. 1981. *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*. Poznań.
- Krzyszowski A. 2005. Cmentarzysko ludności kultury lużyckiej z Zakrzewie w powiecie sieradzkim. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 40, 83-212.
- Marchelak I, Tyszler L. 2003. Osada kultury lużyckiej epoki brązu i okresu halsztackiego, W: R. Grygiel (red.), *Ratownicze badania na stanowisku 6-7 w Kowalewiczach, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A2) (=Via Archaeologica Lodziensis 1)*. Łódź, 25-337.
- Miśkiewicz J. 1968. Cmentarzysko kultury lużyckiej w miejscowości Kraszewo, pow. Ciechanów. *Wiadomości Archeologiczne* 33, 303-314.
- Miśkiewicz J. 1973. Cmentarzysko kultury lużyckiej z miejscowości Ożumiech, pow. Przasnysz. *Wiadomości Archeologiczne* 38, 209-233.
- Moskwa K. 1976. *Kultura lużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów.
- Purowski T. 2003. *Cmentarzysko kultury lużyckiej w Ożumiechu na północnym Mazowszu*. Warszawa.
- Węgrzynowicz T. 1963. Cmentarzysko kultury lużyckiej w Młyniskach dawniej pow. Włodzimierz Wołyński. *Wiadomości Archeologiczne* 29, 9-28.
- Węgrzynowicz T. 1968. Cmentarzysko kultury lużyckiej w Kamionce Nadbużnej, pow. Ostrów Mazowiecka. *Materiały Starożytne* 11, 209-248.
- Wiklak H. 1963. *Początki kultury lużyckiej w Polsce środkowej (=Acta Archaeologica Lodziensis 12)*. Łódź, 7-130.

Summary

Jakub Affelski, Marcin Ignaczak

Cremation cemetery of the Lusatian culture from Ciechanów, the Mazowieckie Voivodeship

As a result of archaeological research conducted in the years 2010 and 2011, related to reconstruction of Jan Paweł II square in Ciechanów, 11 graves of the Lusatian Culture, dated back to the Bronze Age (the end of the 4th Bronze Age period) were discovered. The cemetery was located in the central part of the square (the old city market) and had a relatively compact nature (it covered areas 31, 43, 55, 56 and 65), only grave 11 was at a considerable distance, ca. 25 m to the west from the others.

Location of the cemetery in the very centre of the city had negative impact on the condition of preservation of the graves. Works conducted in historical times and presently, related to urban infrastructure, significantly interfered with the cemetery. Graves 5 and 11 were almost completely destroyed by intensive settlement related to the 16th-17th century (the town hall building?). A similar situation took place as regards complexes 6, 7, 9 and 10 which were destroyed during liquidation of the municipal park. Graves 1, 3, 4, 8 have been preserved relatively well.

All 11 features represent the pit form of a cremation grave. They were established on sandy geological formations on which it was relatively easily to make an excavation and a grave pit. Because of good permeating properties, grave pits based in sand fractions have not been preserved in the area. Graves were located at the depth of ca. 0.4-0.5 m from the present ground surface.

In one case – grave 4 – in the immediate vicinity of the urn there was erratic stone. It may be a residue after the inten-

tional fortification or marking of the burial. All types of less or more complicated stone structures are popular in the Lusatian culture.

All burials were of urn nature. In single-urn graves, single individuals were buried, and in multi-urn ones - two people. In grave 3 two people were buried in 3 urns, while in feature 8, in each of two urns, one individual was deposited.

The urns used on the examined cemetery were mostly dishes such as vases and amphorae. In the case of multi-urn graves, vessels were placed next to one another in line, in west-east or north-west – south-east orientation.

A common feature of all 11 graves is almost a complete lack of accompanying vessels and other objects. Lack or small number of attachments in complexes is a typical phenomenon in the Bronze Age in north-eastern Poland.

The Lusatian culture necropolis discovered in the centre of Ciechanów is yet another point of stable colonization of advanced Bronze Age in this part of Mazovia. Its form and characteristics do not differ substantially from standards used on burial grounds of Lusatian culture people in this part of Poland.

The fact that a complex of this type has survived until now just in the centre of an urban establishment is an extremely rare event. It had adverse impact on the preservation of graves and therefore it appears that the examined 11 burials do not reflect view of the entire sepulchral establishment. An important thing, from the point of view of settlement studies is to analyse the mutual relation of the necropolis and the recently discovered open settlement of the Lusatian Culture (Ciechanów, site 8). It will be, however, possible after the end of presently pending process of preparing materials related to site 8 in Ciechanów.